

Poliisin epäyhdenvertaisen huumekontrollin syyt ja seuraukset

Sosioekonomisen aseman vaikutus poliisin huumekontrolliin

Rikollisuus ja siihen reagointi
ON-työ

Laatija:
Fanni-Lyydia Rapala

3.6.2024

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

ON-työ

Oppiaine: Rikollisuus ja siihen reagointi

Tekijä(t): Fanni-Lyydia Rapala

Otsikko: Poliisin epäyhdenvertaisen huumekontrollin syyt ja seuraukset

Ohjaaja(t): Elsa Saarikkomäki

Sivumäärä: 20 sivua

Päivämäärä: 3.6.2024

Tämä notaarityö on laadittu seminaarityön ”Poliisin huumekontrollin kohdistuminen eri käyttäjäryhmiin” pohjalta. Notaarityö tarkastelee poliisin huumekontrollin syiden ja seurausten yhteyttä huumeidenkäyttäjien sosioekonomiseen asemaan. Tutkielman tarkoituksena on selvittää, jakautuuko poliisin huumeidenkäyttäjiin kohdistuva kontrolli yhdenvertaisesti eri sosioekonomisissa asemassa olevien henkilöiden kesken, sekä mitä seurauksia poliisin huumekontrollilla on eri sosioekonomisessa asemassa oleviin henkilöihin.

Tutkielman metodina käytetään kirjallisuuskatsausta, analysoiden sekä empiirisiä että ei-empiirisiä tutkimuksia ulkomailta ja Suomesta. Teoreettinen viitekehys perustuu leimaamisteoriaan ja kriminaalipolitiikkaan. Leimaamisteorian avulla tarkastellaan huumeidenkäyttäjiin kohdistuvien stereotyyppien vaikutuksia kontrolliin ja seurauksiin. Kriminaalipolitiikan avulla pureudutaan poliisin huumekontrollin taustalla vaikuttaviin tekijöihin ja kontrollin seurauksiin.

Keskeiset tutkimustulokset osoittavat, että poliisin kontrolli ei ole täysin yhdenvertaista eri sosioekonomisessa asemassa olevien henkilöiden välillä. Kontrolli kohdistuu usein huonossa sosioekonomisessa asemassa oleviin henkilöihin, minkä taustalla nähdään vaikuttavana tekijänä poliisin alakulttuuri sekä siitä heijastuvat asenteet ja oletukset. Kontrollitoimien kohteeksi joutumisen suorana seurauksena nähdään kontrollin kohteeksi joutumisen pelosta johtuva riskialttiimpi huumeidenkäyttö. Epäsuoria tai piiloon jääviä seurauksia ovat leimaautumisesta koituvat seuraukset, kuten identiteetti muutokset ja rakenteellinen leimaaminen.

Johtopäätöksissä suositellaan kriminaalipoliittisessa keskustelussa otettavan huomioon poliisin huumekontrollin valikoivuus, sekä epäyhdenvertaisen huumekontrollin seuraukset.

Avainsanat: huumeidenkäyttäjät, poliisin alakulttuuri, huumekontrolli, leimaamisteoria, kriminaalipolitiikka.

Sisällys

Poliisin epäyhdenvertaisen huumekontrollin syyt ja seuraukset	I
Lähteet.....	VI
Liitteet.....	IX
1 Johdanto	1
1.1 Huumeriippuvaisten asema yhteiskunnassa.....	1
1.2 Aikaisempi tutkimus	1
1.3 Tutkimusaukko, tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus.....	4
1.4 ON-työn rakenne.....	5
2 Teoreettinen viitekehys	6
2.1 Leimaamisteoria	6
2.2 Kriminaalipoliittinen keskustelu	6
3 Poliisin epäyhdenvertaisen huumekontrollin taustatekijät.....	8
3.1 Poliisin huumekontrollin kohdistuminen eri ryhmiin.....	8
3.2 Poliisin harkintavalta ja alakulttuuri.....	9
4 Poliisin huumekontrollin ja valvonnan seuraukset.....	13
4.1 Riskialtis huumeidenkäyttö.....	13
4.2 Rakenteellinen leimautuminen	15
4.3 Identiteettimuutokset	16
5 yhteenveto	19
5.1 johtopäätökset	19
5.2 Jatkotutkimus	20

Lähteet

Kirjallisuus

- Nuotio, Kimmo – Simojoki, Kaarlo – Yli-Hemminki, Esko, Parempaa päihdepolitiikkaa, Gaudeamus 2023.
- Butler, Amanda – Zakimi, Naomi – Greer Alissa, Total systems failure: police officers' perspectives on the impacts of the justice, health, and social service systems on people who use drugs, Harm Reduction Journal, 2022.
- Cooper, Hannah – Moore, Lisa – Gruskin, Sofia – Krieger, Nancy, The Impact of a police crackdown on drug injectors' ability to practice harm reduction: A qualitative study, Social Science & Medicine, 2005.
- Greer, Alissa – Selfridge, Marion – Watson, Tara – Macdonald, Scott – Pauly, Bernie, Young people who use drugs views toward the power and authority of police officers, Contemporary Drug Problems, Volume 49, Issue 2, 2022.
- Hilgunn, Olsen, Open drug scenes and police strategies in Oslo, Norway, Journal of Scandinavian studies in criminology and crime prevention, 2017.
- Hakkarainen, Pekka – Tammi, Tuukka – Tigerstedt, Christoffer, Dual-track policy: Normalization of the drug problem in Finland, Drugs: Education prevention and policy, 2009.
- Himanen, Saarikkomäki, Syrjintää rikosoikeusjärjestelmässä tarkasteltava moniulotteisesti ja vertailevasti, Haaste 4/2022.
- Kainulainen, Heidi – Savonen, Jenni – Rönkä, Sanna, Vanha liitto – kovien huumeiden käyttäjät 1960-1970-lukujen Helsingissä. Suomalaisen kirjallisuuden seura 2017.
- Kainulainen, Heidi, Huumeiden käyttäjien rikosoikeudellinen kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 2009.
- Kinnunen, Aarne, Kriminaalipolitiikan paradoksi – Tutkimuksia huumausainerikollisuudesta ja sen kontrollista Suomessa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2008.
- Korander, Timo, Poliisikulttuuri, Poliisiammatin- ja tutkimuksen väline, Oikeus, 2004.
- Saarikkomäki, Elsa, Leima ja rikosoikeudellisen kontrollin pelko estävät päihdepalveluiden saantia – erityisesti nuoriin kiinnitettävä huomiota, Haaste 1/2023.

Saarikkomäki, Elsa, Etnisten vähemmistönuorten kokemukset virallisesta kontrollista ja leimasta, *Kriminologia* 1/2021.

Tammi, Tuukka – Pitkänen, Tuuli – Perälä, Jussi, Stadin nistit: Huono-osaisten helsinkiläisten huumeidenkäyttäjien päihteet sekä niiden käyttötavat ja hankinta. *Yhteiskuntapolitiikka* 76(1) 2011. s. 45–54.

Virallislähteet

EUCPN: Eurooppalaisen rikosentorjuntaverkoston välineistö N:o 14: Nykyinen yhteisökeskeinen poliisitoiminta Euroopan unionissa, s. 2, k. 2.

Poliisihallituksen ohje POL-2018- 49612, Menettely huumausaineen käyttörikosta koskevissa asioissa. Poliisihallitus on päättänyt jatkaa ohjeen voimassaoloaikaa 31.5.2024 asti. (Poliisihallituksen päätös POL-2023-174584).

Valtioneuvoston periaatepäätös huumausainepolitiikasta 2021-2023, STM/2021/248.

Medialähteet

Eklund, Ville, Poliisin partiointi huumeidenkäyttäjien neulanvaihtopisteellä huolettaa – ”Pelkäämme, että asiakkaat eivät uskalla tulla tänne”, *MTV-uutiset*, 1.7.2018, <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/poliisin-partiointi-huumeiden-kayttajien-neulanvaihtopisteella-huolettaa-pelkaamme-etta-asiakkaat-eivat-uskalla-tulla-tanne/6968818#gs.9k2g2w>, (Luettu 29.5.2024)

Moilanen, Kaisu, Itäkeskuksen neulanvaihtopisteen ympärillä pyörii huumehulabaloo kaikkine lieveilmiöineen, väittävät hermostuneet yrittäjät – ”Minut on uhattu ampua ja hakata”, *Helsingin Sanomat*, 14.12.2018, <https://www.hs.fi/pkseutu/art-2000005931859.html> (Luettu 29.5.2024).

Parikka, Valtteri, Neulanvaihtopisteen naapurissa ravintolaa pyörittävä Ari Lahikainen pelkää henkensä edestä Itäkeskuksessa: Yritti myydä ravintolan Helsingille, *Helsingin Sanomat* 24.9.2019, <https://www.hs.fi/pkseutu/art-2000006248936.html> (Luettu 29.5.2024).

Pysähdy!-podcast, Päihdeongelmiin voi saada apua, Spotify 4.12.2020 (kuunneltu 12.5.2024)

Liitteet

Liite 1. Seminaarityön laajentaminen notaarityöksi

Tämä notaarityö on tehty seminaarityö ”Poliisin huumekontrollin kohdistuminen eri käyttäjäryhmiin” pohjalta. Seminaarityön kirjoittamiseen ovat lisäksi osallistuneet Jenna Kauhanen, Salla Pajala sekä Riia Ruohomäki. Tässä notaarityössä on käytetty yksittäisiä kappaleita seminaarityöstä luvuissa 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 5.1 ja 5.2.

Alkuperäisessä seminaarityössä kirjoitin itse tässä tutkielmassa viitatus 1.1 sivun. 1.2 lukuun on lisäksi osallistunut Jenna Kauhanen alkuperäisessä seminaarityössä, jossa hän kirjoitti Jenni Savosen väitöskirjasta. 2.1 luvun olen ottanut kokonaisuudessaan seminaarityöstä, ja kirjoittanut itse. 2.2 luvun kirjoittamiseen on lisäksi osallistunut Jenna Kauhanen (2.2, toinen kappale). 3.1 luvun kirjoittamiseen ovat osallistuneet minä, Salla Pajala (3.1, ensimmäinen kappale) sekä Jenna Kauhanen (3.1, kolmas kappale). 3.2 luvun kirjoittamiseen on lisäksi osallistunut Salla Pajala (3.2, kaksi ensimmäistä kappaletta). 5.1 luvun kirjoittamiseen on lisäksi osallistuneet Riia Ruohomäki ja Jenna Kauhanen. Kirjoitimme tässä tutkielmassa viitatus 5.1 luvun kaksi ensimmäistä kappaletta yhdessä seminaarityötä varten. 5.2 luvun kirjoitimme kokonaisuudessaan Riia Ruohomäen ja Jenna Kauhasen kanssa yhdessä seminaarityötä varten. Mainitsematta jääneet osiot ovat omaa tuotostani notaarityötä varten.

Laajensin seminaarityöstä notaarityöksi kohdistamalla tarkasteluani poliisin huumekontrollin valikoivuuden lisäksi sen seurauksiin. Seminaarityössä keskityimme erilaisiin käyttäjäryhmiin, mutta notaarityössä rajasin tarkasteluni huonossa sosioekonomisessa asemassa oleviin käyttäjiin. Lisäksi valitsin aikaisemman tutkimuksen tarkastelemaan enemmänkin huumeidenkäytön ja huonon sosioekonomisen aseman yhteyttä. Myös tutkimuskysymykset ovat eri kuin seminaarityössä, joskin tässä tutkielmassa esitetty 2. kysymys on sama kuin seminaarityön 1a. kysymys. Lisäksi muutin teoreettista viitekehystä siten, että normalisointiteorian sijasta notaarityössäni käytin kriminaalipoliitikkaa toisena teoriana. Määritelmistä supistin voimakkaasti notaarityössä, sillä niitä oli niin vähän. Seminaarityön 3-luvusta otin vain muutamia lauseita notaarityöhöni tilanpuutteen vuoksi. 4.1 ja 4.2 luvuista otin muutamia kappaleita, joskin notaarityössä laajensin tarkastelua eri suuntaan kuin seminaarityön 4-luvussa. Koska aiheeni muuttui melko paljon seminaarityöstä, olen muuttanut alkuperäisestä seminaarityöstä tehtyjä johtopäätöksiä melko paljon, sekä

lisännyt niitä tähän notaarityöhön työn edetessä. Jatkotutkimussuunnitelman pidin samana, sillä se on mielestäni edelleen relevantti.

1 Johdanto

1.1 Huumeriippuvaisten asema yhteiskunnassa

Huumeidenkäyttöön liittyy paljon stigmaa ja stereotypioita. Tyypillinen stereotypia on, että huumeidenkäyttäjät ovat laiskoja, epäluotettavia ja likaisia.¹ Etenkin huumeriippuvalaiset, huonossa sosioekonomisessa asemassa olevat vaikuttavat joutuvan tämän stereotypian kohteiksi. Tämän notaarityön inspiraationa toiminut elokuva nimeltä ”Reindeerspotting” tuo raan todellisesti esille ongelmakäyttäjäksi luokiteltavien huumeriippuvaisten aseman suomalaisessa yhteiskunnassa. Elokuvasa kuvataan huumausaineita käyttävien nuorten elämää ja heidän kokemuksiinsa huumeiden käytöstä, ympäröivän yhteiskunnan reaktioista sekä rikosoikeudellisesta kontrollista. Elokuvan päähenkilöt ovat niin kutsuttuja ongelmakäyttäjiä, eli huumeriippuvaisia. He käyttävät RL 50 luvun 5§:n mukaisia erittäin vaarallisiksi luokiteltuja huumausaineita (mm. buprenorfiinia ja heroiniä) ja ovat jatkuvasti veloissa tai muuten varattomia riippuvuutensa vuoksi. Elokuvasa nähdään kohtaus, jossa Rovaniemellä on käynnissä porokilpailut. Kilpailu käydään Rovaniemen keskustan tuntumassa ja paikalle on kerääntynyt huomattava määrä yleisöä. Samaan aikaan elokuvan päähenkilöt ovat kilpailualueen viereisessä asunnossa juhlimassa ja käyttämässä huumeita. Yhtäkkiä yksi heistä putoaa parvekkeelta suoraan yleisön taakse. Paikalle kutsutaan ambulanssi, mutta kilpailu ei keskeydy, eikä yleisön huomio vaikuta herpaantuvan kilpailusta. Kukaan ei juurikaan kiinnitä huomiota tapahtumaan. Kohtaus tuo julmasti esille sen, miten huumeriippuvalaiset ihmiset ovat yhteiskunnan ulkopuolisia, näkymättömiä toimijoita.

1.2 Aikaisempi tutkimus

New Yorkissa 2005 tehdyssä empiirisessä tutkimuksessa tutkittiin poliisin lisääntyneen kontrollin vaikutusta pistohuumeita käyttäviin henkilöihin. Tutkimusmetodina käytettiin avoimia haastatteluita. Haastattelut toteutettiin vuonna 2000. Tutkimuksen tarkoituksena on tutkia, miten poliisin tehostettu katutason huumevalvonta on vaikuttanut pistohuumeita käyttävien henkilöiden huumeidenkäyttöön. Tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota siihen, miten poliisin strategia vaikuttaa erilaisiin väestöryhmiin, kuten erilaisissa sosioekonomisissa

¹ Nuotio et al., 2023, s. 48

asemissa oleviin. Tutkimuksessa huomattiin sosioekonomisella taustalla olevan vaikutusta poliisin kontrollin ja valvonnan kohteeksi joutumiselle.²

Norjassa 2017 tehdyssä empiirisessä tutkimuksessa tutkittiin poliisin valvonnan muutoksia aktiivisilla huumeidenkäyttöalueilla vuosien 1993-2015 välillä. Tutkimus toteutettiin analysoimalla lehtiartikkeleita ja julkista toimintaa suunnitelmaa sekä semi-strukturoiduilla poliisin haastatteluilla. Haastatellut poliisit olivat vastuussa kyseessä olevista alueista. Tutkimuksessa otettiin huomioon Norjan nykyinen huume politiikka, jossa toisaalta korostetaan huumeista koituvien haittojen vähentämistä huumeidenkäytön ollessa kuitenkin yhä rangaistavaa. Tutkimuksessa huomattiin, että tietyt henkilöt ovat alttiimpia poliisin kontrollille korkean rikosaktiivisuuden sekä rikosaktiivisella alueella oleskelemisen vuoksi. Nämä henkilöt olivat usein myös huumeriippuvaisia.³

Kanadassa 2021 julkaistussa empiirisessä, kvalitatiivisessa tutkimuksessa haastateltiin laittomia huumeita käyttäviä nuoria. Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää huumeita käyttävien nuorten asenteita poliiseja ja heidän legitimiisyyttään kohtaan perustuen heidän kohtaamisistaan poliisin kanssa.⁴ Tutkimuksessa huomattiin, että nuoret näkivät poliisin kontrollissa olevan eroja, kun kyse oli huonossa sosioekonomisessa asemassa olevasta nuoresta huumeidenkäyttäjistä. Vastaajien sosioekonominen tausta oli seuraavanlainen: 79% vastaajista ilmoitti vuosittaisiksi tuloikseen vähemmän kuin 14,400 dollaria, ja noin 53% ilmoitti olevansa työttömiä. Melkein puolet vastaajista asui kadulla (45%).⁵

Kanadassa vuonna 2022 julkaistussa empiirisessä tutkimuksessa tutkittiin poliisin kasvanutta roolia, kun rangaistuslähtöisen lähestymistavan rinnalle on tullut huumeista aiheutuvien haittojen vähentämiseen pyrkivä lähestymistapa. Tutkimusmetodina käytettiin semi-strukturoituja teemahaastatteluja. Tutkimuksessa huomattiin, että tietyt huumeidenkäyttäjät ovat poliisin kanssa tekemisissä enemmän kuin toiset. Esimerkiksi naapuruston sosioekonomiset olosuhteet sekä sosiaalinen epäjärjestys vaikuttivat poliisin kanssa asioinnin määrään. Huumeiden ongelmakäytön ja huonon sosioekonomisen aseman välillä nähtiin olevan vahva yhteys.⁶

² Cooper et al., 2005, s. 679-680.

³ Olsen, 2017, s. 1-2

⁴ Greer et al., 2022, s. 184-185

⁵ Greer et al., 2022, s. 176-177

⁶ Butler et al., 2022, s. 2-3

Suomessa aihetta on tutkinut esimerkiksi Aarne Kinnunen väitöskirjassa *Kriminaalipolitiikan paradoksi – tutkimuksia huumeusainerikollisuudesta ja sen kontrollista Suomessa* (2008), jossa tarkasteltiin poliisin suorittamaa huumevalvontaa tehden empiiristä tutkimusta seuraamalla poliisin suorittamia tehoiskuja niin kutsuttuihin ”huumeluukkuihin”. Tutkimuksessa todettiin, että poliisi saattoi pysäyttää ja tarkastaa henkilöitä pelkän ulkonäön perusteella olettaen henkilön pukeutumistyylin perusteella tämän syyllistyneen huumeusainerikoksiin. Lisäksi Heini Kainulainen on tutkinut kontrollin kohdistumista väitöskirjassaan *Huumeiden käyttäjien rikosoikeudellinen kontrolli* (2009). Tutkimuksessa on muun muassa haastateltu poliiseja siitä, kuinka he suorittavat käyttörikosten valvontaa ja siten analysoitu kontrollin kohteeksi valikoitumista. Uudemmassa, vuonna 2017 julkaistussa, Heini Kainulaisen, Jenni Savosen ja Sanna Rönkän toimittamassa *Vanha liitto – Kovien huumeiden käyttäjät 1960-1970-lukujen Helsingissä* -teoksessa tarkastellaan poliisin kontrollin kohdistumista haastatteleamalla sekä entisiä että ikääntyneitä huumeidenkäyttäjiä. Tarkastelu ajoittuu Suomen ensimmäisen huumeaallon aikaan. Teoksessa haastatellut kertovat kokemuksistaan poliisin huumekontrollin kohteina. Haastatteluista käy ilmi mm. se, että tiettyjä huumeiden käyttäjäryhmiä, kuten sotaveteraaneja ja poliisille ennestään tuttuja henkilöitä, kohdeltiin eri tavalla.⁷ Lisäksi Jenni Savonen on väitöskirjassaan tutkinut huumeiden käyttöön liittyvää arkitietoa ja käyttäjien sosiaalista representaatiota laadullisen ja määrällisen analyysin keinoin käyttämällä aineistonaan medialähteitä, väestökyselyitä sekä huumeiden käyttäjien haastatteluja. Savosen mukaan sekakäyttäjät esitettiin mediassa usein arvaamattomina, itsekontrollia vailla olevina ja heidän kuvattiin aiheuttavan turvattomuutta julkisiin tiloihin. Sekakäytöstä muodostui normalisoitunut osa yhteiskuntaa - ilmiö, jota ei tarvinnut enää erikseen määritellä.⁸

Aiemmin ulkomaisen tutkimuksen voidaan nähdä kiinnittäneen huomiota sosioekonomisen taustan vaikutukseen huumeusainerikollisuuden kontrollissa, sekä sen seurauksissa. Sen sijaan suomalainen tutkimus on keskittynyt tutkimaan kontrollin perusteita ja kohteeksi joutumista.

⁷ Kainulainen et al., 2017. s. 119, 136.

⁸ Savonen, 2022. s. 41-42.

1.3 Tutkimusaukko, tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus

Suomessa on viime aikoina käyty kiivasta keskustelua huumeiden dekriminallisoinnista. Sen sijaan huumausainerikollisuuteen liittyvää poliisin kontrollin ja valvonnan seurauksia erilaisissa sosioekonomisessa taustoissa oleviin henkilöihin ei ole Suomessa tutkittu riittävästi. Lisätutkimus olisi tarpeen sen arvioimiseksi ovatko poliisin kontrollikeinot oikeassa suhteessa tavoiteltuun hyötyyn, sekä jakautuvatko seuraukset tasaisesti eri huumeidenkäyttäjryhmien kesken. Myös perustuslaillinen tarve tutkimukselle on nähtävissä, sillä perustuslain mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. On siten erittäin tärkeää pyrkiä selvittämään yhdenvertaisuuden toteutumista Suomessa myös huumekontrollin kohdalla, sillä ulkomaisten tutkimusten mukaan sosioekonominen asema voi asettaa tietyt ryhmät alttiiksi poliisin huumekontrollille.

1. Onko poliisin huumekontrolli yhdenvertaista eri sosioekonomisessa asemassa olevien henkilöiden kesken?
2. Miten poliisin alakulttuuri vaikuttaa huumekontrolliin?
3. Mitä seurauksia poliisin huumekontrollilla huonossa sosioekonomisessa asemassa oleviin henkilöihin?

Tutkielmassa käytetty metodi on kirjallisuuskatsaus, ja tutkimuskysymyksiin pyritään vastaamaan tarkastelemalla empiirisiä ja ei-empiirisiä tutkimuksia sekä Suomesta että ulkomailta.

Tässä tutkielmassa ei oteta suoraan kantaa huumeiden dekriminallisoinnin mahdollisiin vaikutuksiin tai siitä aiheutuviin lakimuutoksiin, vaikka aihe sitä sivuaakin.

Huumekontrollilla voi tutkielmassa mainittujen seurausten lisäksi olla myös muita seurauksia, joita ei tässä käsitellä.

Tutkielmassa käytetään huonoa sosioekonomista asemaa terminä kuvailemaan huumeriippuvaista huumeidenkäyttäjää, joka on vailla työtä tai kotia. Poliisin kontrollilla tarkoitetaan poliisin suorittamaa huumausainevalvontaa.

1.4 ON-työn rakenne

Aluksi määritellään käytetyt määritelmät ja termit sekä teoreettinen viitekehys, jonka sisällä poliisin huumekontrollia tarkastellaan tässä tutkielmassa. Sen jälkeen tuodaan esiin poliisin kontrollin perusteita ja taustalla vaikuttavia tekijöitä, jonka jälkeen siirrytään tarkastelemaan poliisin huumekontrollin seurauksia. Lopuksi tuodaan esiin johtopäätökset, sekä jatkotutkimussuunnitelma.

2 Teoreettinen viitekehys

2.1 Leimaamisteoria

Tutkielmassa hyödynnetään leimaamisteoriaa tarkastelemaan poliisin huumevalvonnan taustalla olevia tekijöitä ja kontrollin kohdentumisen seurauksien eri käyttäjäryhmien kesken. Leimaamisteorialla pyritään selittämään rikollisuutta kontrollin vaikutuksella sosiaalisiin suhteisiin ja reaktioihin. Yleensä kontrolli nähdään rikollisuutta ehkäisevänä tekijänä, mutta leimaamisteorian mukaan kontrolli voi synnyttää tai lisätä leimautumista ja sen myötä lisätä rikollisuutta. Leimautumisella tarkoitetaan sitä, että ympäristö alkaa kohdella henkilöä rikollisena ja sen myötä henkilö itsekkin alkaa nähdä itsensä rikollisena.⁹ Leimautumiseen vaikuttavat kulttuurimme stereotyyppit, jotka muodostavat negatiivisen leiman henkilön käyttäytymisen perusteella.¹⁰ Esimerkiksi huumeidenkäyttäjien kohdalla henkilöä kohdellaan poikkeavana tai ulkopuolisena. Leimautumisessa voidaan erottaa kaksi pääpiirrettä: rakenteelliset leimaamisvaikutukset ja identiteetti muutokset. Ensimmäinen tarkoittaa esimerkiksi erilaisia rekistereitä, kuten rikosrekisteriä. Rekisterimerkinnät saattavat hankaloittaa koulutus- tai työmahdollisuuksia. Identiteetti muutoksella tarkoitetaan tilannetta, jossa ympäristön reaktioiden myötä henkilö alkaa itsekkin määritellä itsensä poikkeavaksi, eli tässä tapauksessa rikolliseksi huumeiden käyttäjäksi. Rakenteellinen leimaaminen ja identiteetti muutokset voivat ajaa henkilön jatkamaan rikosten tekemistä, tässä tapauksessa ensisijaisesti huumeiden käyttämistä.¹¹

2.2 Kriminaalipoliittinen keskustelu

Tässä tutkielmassa poliisin kontrollin seurauksia tarkastellaan kriminaalipolitiikan kehyksen läpi. Tutkielmassa tarkastellaan kriminaalipoliittisten valintojen seurauksia erityisesti huumeiden käytön riskialttiuden näkökulmasta.

⁹ Saarikkomäki, 2021. s. 23.

¹⁰ Kainulainen et al., 2017. s. 179.

¹¹ Saarikkomäki, 2021. s. 23.

Huumeiden käyttö on ollut Suomessa rangaistavaa vuodesta 1966 asti. Silloin poliisin tuntemus huumausaineista oli vähäistä, eikä huumausainerikollisuuteen siksi juurikaan puututtu. Median painostuksesta poliisi vaihtoi linjaansa, ja jo 1967 perustettiin Helsingin poliisille ja Keskusrikospoliisille erityinen huumausainerikollisuuden tarkkailuryhmä.¹² Huumausaineiden käytön rangaistavuuden perusteluista on jossain määrin käyty yhteiskunnallista keskustelua aina huumeiden kriminalisoinnista asti. Huumausaineiden käytön rangaistavuudesta äänestettäessä kansanedustajien äänet jakautuivat hyvin tasaisesti puolesta ja vastaan¹³, mikä kertoo siitä, kuinka jakautunut kansalaisten mielipide asiasta on ollut jo silloin. Rangaistavuutta perusteltiin ns. periaatepäätökseksi, jolla ilmaistaan kansalle, ettei huumeiden käyttö ole yleisesti hyväksyttävää. Käytön kriminalisointi oli niin sanotusti symbolista rikoslain käyttöä.¹⁴

Suomessa huume politiikka pysyi pitkään rangaistuslähtöisenä, mutta nykyään sitä ohjaa rangaistuslähtökohdan lisäksi hoitoon ohjaaminen ja huolenpito. Suomessa noudatetaankin niin sanottua kaksiraiteista huumausainepolitiikkaa (*dual track policy*). Toisaalta lähestymistapa on punitatiivinen, eli rangaistuslähtöinen, toisin sanoen käyttörikoksesta rangaistuksena on useimmiten sakko. Tämän rinnalle on kuitenkin noussut haittojen vähentämiseen pyrkivä lähestymistapa.¹⁵ Haittojen vähentämiseen tähtääminen näkyy esimerkiksi neulanvaihtopisteinä, korvaushoidot sekä päiväkeskukset. Lisäksi terveydenhuollossa huumeriippuvuus pyritään nykyään näkemään ja hoitamaan terveydellisenä ongelmana, eikä niinkään rikoksena, kuten aiemmin.¹⁶ Myös poliisihallituksen ohjeen mukaan poliisin tulisi aina antaa huumausaineen käyttäjälle hoitoonohjausta sekä tukea tätä hoitoon hakeutumisessa. Hoitoon hakeutuneille, sekä hoidossa oleville, annetaan huumeidenkäytöstä sakon sijasta huomautus. Mikäli henkilö syyllistyy hoidon aikana useamman kerran huumausaineen käyttörikokseen, asia voidaan ohjata syyteharkintaan.¹⁷ Lainsäätäjä on siten ottanut huomioon huumeriippuvaisten huumeidenkäyttäjien erikoisaseman.

¹² Kainulainen, 2009, s. 65.

¹³ Hakkarainen – Kainulainen, 2021, s. 38.

¹⁴ Kinnunen, 2008, s. 65–66.

¹⁵ Hakkarainen et al., 2009, s. 544-545

¹⁶ Hakkarainen et al., 2009, s. 555-556

¹⁷ POL-2018- 49612, s. 5, 7.

3 Poliisin epäyhdenvertaisen huumekontrollin taustatekijät

3.1 Poliisin huumekontrollin kohdistuminen eri ryhmiin

Poliisihallituksen antaman ohjeen mukaan sekä rikollisuuden yleis- että erityisestävyyden ylläpitämiseksi on tärkeää, että poliisi puuttuu kaikkiin huumausaineen käyttöriskitapauksiin, ja että niistä kirjataan rikosilmoitus.¹⁸ Aiemmat tutkimukset huumeiden käyttäjiin kohdistuvasta kontrollista ovat kuitenkin osoittaneet, että poliisin kontrollin jakautumisessa on eroja käyttäjäryhmien välillä. Tutkimuksissa on muun muassa havaittu, että kynnyksen puuttua kunnollisten kansalaisten toimintaan on korkealla.¹⁹ Poliisit ovatkin aiemmissa tutkimuksissa nostaneet esiin huolta siitä, että ”paremmissa piireissä” tapahtuva huumeidenkäyttö jää poliisin kontrollin ulkopuolelle.²⁰ Sen sijaan poikkeavaksi epäiltyjen henkilöiden toimintaan on helpompaa puuttua.²¹ Jo 1960-luvulla vallitsi näkemys, jonka mukaan rikollisuutta oli etenkin heikommassa sosiaalisessa asemassa olevien ihmisten keskuudessa.²² Rikosoikeudellisen kontrollin onkin yhä todettu kohdistuvan lähinnä huonossa sosioekonomisessa asemassa oleviin huumeidenkäyttäjiin, jotka ovat jatkuvasti tekemisissä kontrollikoneiston kanssa joko huumeidenkäytön tai siihen liittyvän rikollisuuden vuoksi.²³ Huonossa sosioekonomisessa asemassa olevien henkilöiden käyttö tapahtuu usein kaduilla tai muilla yleisillä paikoilla, ja on näin ollen näkyvämpää ja kontrollille alttiimpaa.²⁴ Ennestään tunnetut huumeidenkäyttäjät joutuvat myös helpommin valvonnan kohteeksi.²⁵ Suomalaisessa haastattelututkimuksessa todettiin poliisin kontrolli kohdistuneen erityisesti niihin, joiden katsottiin itse aiheuttaneen huumeongelmansa.²⁶

Useissa tutkimuksissa on lisäksi huomattu, että poliisivalvonnan tehostuessa huonossa sosioekonomisessa asemassa olevat huumeidenkäyttäjät pyrkivät esittämään paremmissa sosioekonomisessa asemassa olevaa. Vuonna 2005 julkaistussa ulkomaisessa tutkimuksessa huomattiin, että poliisin katutason valvonnan lisääntyessä paremmissa sosioekonomisessa

¹⁸ POL-2018- 49612, s. 3.

¹⁹ Kainulainen, 2009. s. 301.

²⁰ Kainulainen, 2009. s. 305.

²¹ Kainulainen, 2009. s. 298-303.

²² Nuotio et al., 2023, s. 83

²³ Nuotio et al., 2023 s. 98-99 sekä Tammi et al., 2011. s. 48.

²⁴ Cooper et al., 2015, s. 681-682.

²⁵ Kainulainen., 2009, s. 298-303.

²⁶ Kainulainen et al., 2017, s. 119-121, 126.

asemassa olevat ihmiset pyrkivät käyttäytymään mahdollisimman huomaamattomasti ja pukeutumaan siisteihin vaatteisiin ollessaan huumeiden vaikutuksen alaisena tai kuljettaessaan huumeita mukanaan. Huonossa sosioekonomisessa asemassa olevilla ei ollut mahdollisuutta muuttaa pukeutumistaan siistimmäksi. Tutkimuksessa huomattiin, että poliisin valvonta kohdistui usein stereotyyppisesti kovaäänisiin ja likaisiin vaatteisiin pukeutuneisiin henkilöihin, jotka oletettiin huumeidenkäyttäjiksi.²⁷ Aiemmin mainitussa suomalaisessa haastattelututkimuksessa ”Vanha liitto”, eräs haastateltava kertoi pyrkineensä pukeutumaan siististi ja pitämään yllä ”kunnollisen kansalaisen” imagoa soluttautumalla joukkoon hillityn käytöksen ja siistin pukeutumisen avulla sekä välttelemällä kommunikoimasta rikollisen näköisten henkilöiden kanssa.²⁸ Nähdäkseni tämä osoittaa sen, että henkilön imago ja ulkonäkö voivat vaikuttaa poliisin kontrollin kohteeksi joutumiseen. Tämä tuo myös esiin poliisin stereotyyppioita huumeidenkäyttäjien ulkonäöstä ja olemuksesta sekä niiden vaikutuksen kontrolliin.

Poliisin kontrollin kohteeksi joutuminen voi toisaalta johtua myös jossain määrin sattumanvaraisista ja käyttäjästä riippumattomista tekijöistä. Myös vuorossa olevien poliisipartioiden, sekä yksittäisten poliisien innokkuus tehdä käyttörिकosten valvontaa voi vaihdella merkittävästi.²⁹ Aiemmassa kotimaisessa tutkimuksessa poliisit kertoivat haastatteluissaan, että innokkuudessa tehdä huumeidenkäyttörिकosten valvontaa on huomattavia eroja. Esimerkiksi nuoret poliisit ovat usein innokkaampia ja ”toimintahakuisempia”. Näin ollen kontrollin valikoitavuus vaikuttaa olevan jossain tapauksissa sattumanvaraista ja poliisin innokkuudesta riippuvaista sekä siten myös yhdenvertaisuuden kannalta ongelmallista.

3.2 Poliisin harkintavalta ja alakulttuuri

Poliisilla tulisi olla yhdenmukainen linja puuttuessaan huumausaineen käyttöön, ottaen ennen kaikkea huomioon suhteellisuusperiaatteen ja vähimmän haitan periaatteen asettamat velvoitteet. Poliisin täytyy harkita tapauskohtaisesti jokaista tilannetta, ja koska ainoastaan harkintavallan rajat määritellään laissa, on yksittäisten virkamiesten harkinnassa aina jonkin

²⁷ Cooper et al., 2005, s. 680-681.

²⁸ Kainulainen et al., 2017, s. 191

²⁹ Kainulainen, 2009, s. 302-303.

verran eroja keskenään. Periaatteet ovat väljiä ja tarkoitettu soveltuvaksi kaikkeen toimintaan, jossa käytetään julkista valtaa – näin ollen ne antavat yksittäiselle poliisille suhteellisen laajan vapauden niiden soveltamiseen. Harkintavallan rajoja saattaa lisäksi hämärtää ennen kaikkea sellaiset tilanteet, joissa yksittäisellä poliisilla ei ole täysin tarkkoja tietoja esimerkiksi kiinniotettavasta epäilystä, vaan tätä kuvataan esimerkiksi tulkinnanvaraisin sanoin: “omituinen”, “epäilyttävä”, ”nisti”, “huonosti pukeutunut” tai vaikkapa “spurgu”. Tämänkaltaisten termien soveltaminen jää jokaisen poliisin subjektiivisen harkinnan varaan.

Poliisin harkintavallan käyttöön vaikuttaa väljien oikeusperiaatteiden ohella poliisin alakulttuuri (eng. *police subculture*), eli uskomukset ja arvot, joiden varassa poliisi työskentelee.³⁰ Poliisin alakulttuuri on monimutkainen ja usein huomaamaton osa lainvalvontayhteisöä, joka vaikuttaa voimakkaasti poliisityön käytäntöihin, päätöksiin ja suhteisiin yhteisössä. Vaikka viralliset ohjeet ja säännöt asettavat raamit poliisin toiminnalle, alakulttuurin vaikutus saattaa useissa tilanteissa olla merkittävämpi käytännön työssä. Alakulttuurin luomia vaikutuksia ja ajattelumalleja voi olla myös vaikea muuttaa.³¹

Tutkijat ovat esittäneet, että poliisin alakulttuurin keskeisiä piirteitä ovat esimerkiksi kyynisyys, epäilevyys ja konservatiivisuus.³² Poliisin alakulttuurille tyypillistä on myös keskinäinen lojaalius, joka näyttäytyy niin sanotusti sisäänrakennettuna ”me – muut”-asetteluna.³³ Ominaisuudet korostuvat erityisesti huumeepoliisin kohdalla.³⁴ Poliisin epäilevään asenteeseen kannustetaan jo poliisin koulutuksessa.³⁵ Poliisin hallitsematon kaikkien ihmisten epäily voi johtaa stereotyyppisiin ajatuksiin ja uskomuksiin.³⁶ Lisäksi vaikuttavana tekijänä poliisiin alakulttuuriin on myös ympäröivä yhteiskunta, ja sieltä kumpuavat asenteet.³⁷ Lisäksi poliisin taipumus epäileväisyyteen ja stereotyyppiseen asennoitumiseen voi saada poliisin toimimaan yhteiskunnassa ilmenevien rasististen käsitysten mukaisesti ja uusintamaan niitä. Poliisi ei ole yhteiskunnasta eristetty toimija, vaan yhteiskunnalliset ristiriidat ja politiikan muutokset vaikuttavat poliisin toimintaan.³⁸

³⁰ Himanen, Saarikkomäki, 2022.

³¹ EUCPN, s. 2, k.2.

³² Himanen – Saarikkomäki, 2022.

³³ Korander, 2004, s. 14, 15.

³⁴ Kainulainen, 2009. s. 290.

³⁵ Korander, 2004, s.9.

³⁶ Korander, 2004, s. 12.

³⁷ Korander, 2004, s. 21.

³⁸ Himanen – Saarikkomäki, 2022.

Myös johtamistapa poliisiyksikön sisällä vaikuttaa poliisin alakulttuuriin. Tutkimuksissa on todettu esimerkiksi, että joissakin yksiköissä huumeepoliiseja on kannustettu kouluttajien toimesta esimerkiksi suorittamaan käyttörिकosten valvontaa ”rohkeammin” ja pysäyttämään ihmisiä tarkistuksia varten enemmän.³⁹ Ainakin 1970-luvulla tämä näyttäytyi niin, että Helsingin huumeepoliisin päällikkö kannusti poliiseja puuttumaan pieniinkin käyttörिकoksiin, jotta selvitettyjen huumausainerikosten määrä näyttäisi paremmalta tilastoissa.⁴⁰ Yksittäisten poliisiyksikköjen johtamiskulttuuri voi siten myös vaikuttaa kontrollin kohdistumiseen ja poliisin suorittaman valvonnan intensiivisyyteen. Lisäksi valtioneuvoston periaatepäätöksessä 2021-2023 korostettiin huumausaineiden tarjonnan rajoittamista pyrkimällä paljastamaan ja selvittämään huumausainerikollisuutta mahdollisimman tehokkaasti.⁴¹ Tämä herättää pohdintaa siitä, miten poliisin saama ohjeistus pysäyttää ihmisiä enemmän tai suorittaa valvontaa rohkeammin, vaikuttaa eri käyttäjäryhmiin. Huonossa sosioekonomisessa asemassa olevien ongelmakäyttäjien kohdalla käyttö on usein muita ryhmiä näkyvämpää, sillä heidän käyttönsä saattaa tapahtua julkisella paikalla, sekä he todennäköisimmin oleskelevat julkisella paikalla huumeiden vaikutuksen alaisena. Sen sijaan paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevien, ei-riippuvaisten henkilöiden huumeidenkäyttö tapahtuu useimmiten sisätiloissa, tai vähintään heillä on mahdollisuus valita käyttöpaikkansa huolellisesti turvatakseen itsensä poliisin valvonnalta.

Myös poliisin rooli turvallisuuden ja järjestyksen säilyttäjänä voi ohjata heitä tiukempaan huumausainevalvontaan. Useista lähteistä voidaan huomata, että huumeidenkäytöstä rankaisemista pidetään tärkeänä sen vuoksi, että voidaan varmistaa, että huumeidenkäyttäjät ymmärtävät toimintansa laittomuuden ja haitallisuuden.⁴² Poliisi voi kokea tarvetta näyttää huumeidenkäyttäjille laittomien tekojensa seuraukset. Lisäksi aiemmissa tutkimuksissa on huomattu, että poliisit halusivat ansaita kansalaisten luottamuksen palauttamalla järjestyksen, ja siten näyttämällä, että he ottavat tosissaan kansalaisten huolet eivätkä aio hyväksyä huumeidenkäyttöä.⁴³ Tämä herättää pohtimaan, onko poliisin huumevalvonnan tarkoituksena symbolisesti rangaista käyttäjiä lain rikkomisesta. Olisikin tärkeää, että poliisi huumevalvontaa suorittaessaan kiinnittää huomiota omiin ennakkoluuloihin ja alakulttuuriin, jotka voivat mahdollisesti lisätä leimautumista. Poliisin kontrollin suuntautuessa tiettyihin

³⁹ Kainulainen, 2009. s. 302.

⁴⁰ Kainulainen et al., 2017. s. 120.

⁴¹ STM/2021/248.

⁴² Kainulainen, 2009, s. 306, Kinnunen, 2008. s. 65–66.

⁴³ Olsen, 2017, s. 13.

väestöryhmiin myös käyttäjät itse saattavat alkaa nähdä itsensä rikollisena jatkuvien poliisin kanssa asiointien seurauksena. Poliisin tulisikin erityisesti kiinnittää huomiota poliisin alakulttuurista kumpuavaan me – muut-jaotteluun, jonka perusteella poliisi ja muut ”kunnon kansalaiset” kuuluvat ”me”-ryhmään, huumeiden ongelmakäyttäjät sen sijaan ”muihin”. Tämän kaltainen, tahaton tai tahallinen, ryhmittely eriyttää huonossa sosioekonomisessa asemassa olevia huumeidenkäyttäjiä muusta yhteiskunnasta entisestään, joka voi identiteettimuutoksen myötä lisätä leimautumista. Vaikka poliisin valvontatoimilla tähdätään huumeiden käytöstä johtuvien haittojen vähentämiseen, kontrollilla voi olla myös haitallisia, leimaavia vaikutuksia, jotka lisäävät rikollisuutta.

4 Poliisin huumekontrollin ja valvonnan seuraukset

4.1 Riskialtis huumeidenkäyttö

Aiemmissa ulkomaisissa tutkimuksissa on huomattu, että poliisin lisääntynyt katutason huumevalvonta vaikuttaa etenkin huonossa sosioekonomisessa asemassa olevien käyttäjiin lisäämällä huumeidenkäytön riskialttiutta. Huonossa sosioekonomisessa asemassa olevat ongelmakäyttäjät joutuvat usein käyttämään huumeita julkisissa tiloissa, jolloin kiinnijäämisriski kasvaa. Lisääntyneen poliisivalvonnan seurauksena he muuttavat käyttäytymistään siten, että aiempien julkisten paikkojen sijaan he siirtyvät käyttämään huumeita kellareissa, katoilla tai kujilla, piilossa poliisin valvonnalta. Tällöin käyttö pyritään tekemään nopeasti, ja esimerkiksi huumeen puhtauden varmistamiselle tai kuumennukselle bakteerien poistamiseksi ei jää aikaa. Paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevat ihmiset sen sijaan pystyvät käyttämään huumeita yksityisissä tiloissa, kuten kotonaan, eikä heidän tarvitse kantaa käyttövälineitä mukanaan, sillä he voivat jättää ne kotiin tai muuhun yksityiseen paikkaan.⁴⁴ Nähdäkseni pistopaikalla voi olla myös merkitystä avunsaannissa. Mikäli henkilö käyttää huumeita yksin, hylätyssä rakennuksessa, piilossa katseilta, yliannostus tilanteessa kukaan ei välttämättä löydä häntä ennen kuin on liian myöhäistä, ja avunsaanti ajoissa muodostuu mahdottomaksi.

Huumeisiin kuolee Suomessa viikossa keskimäärin 4-5 ihmistä. Huumekuolemat ovat alle 40-vuotiaiden miesten toiseksi yleisin kuolinsyy Suomessa.⁴⁵ Samaan aikaan huumeidenkäyttäjien luottamus poliisia kohtaan vaikuttaa horjuneen. He eivät uskalla pyytää apua kontrollin pelossa.⁴⁶ Lisäksi toistuvat poliisin kanssa kohtaamiset vaikuttavat käyttäjien halukkuuteen hakea apua esimerkiksi terveyskeskuksista.⁴⁷ Huumeiden yliannostuksesta seuraavat kuolemat voitaisiin mahdollisesti välttää avun hakemisella. Rikosoikeudellisen kontrollin ja poliisin pelon ollessa läsnä, avunpyyntö saatetaan jättää tekemättä.⁴⁸

Poliisin kontrolli voi myös vaikuttaa huumeidenkäyttäjien käyttöhygieniaan.

Huumeidenkäyttäjät eivät välttämättä uskalla kantaa mukanaan puhtaita käyttövälineitä

⁴⁴ Cooper et al., 2005, s. 681-682.

⁴⁵ Nuotio et al., 2023, s. 34.

⁴⁶ Saarikkomäki, 2023.

⁴⁷ Olsen, 2017, s. 3.

⁴⁸ Nuotio et al., 2023, s. 37.

poliisin tarkastusten pelossa, jolloin he saattavat käyttää likaisia välineitä tai lainata toisiltaan käytettyjä välineitä. He saattavat myös piilottaa käyttövälineitään rappukäytäviin, joista ne voidaan varastaa tai löytää ja takavarikoida ulkopuolisen toimesta.⁴⁹ Nähdäkseni Suomessa tähän on pyritty puuttumaan siten, että poliisihallitus on linjannut ongelmakäyttäjiiin liittyvän poikkeuksen. Ohjeen mukaan rikoksesta epäillyn hallusta tai asiaan liittyen muuten löydetty huumausaineet ja niiden käyttövälineet takavarikoidaan. Tartuntatautien leviämisen ehkäisemiseksi myyntipakkauksissa olevia neuloja tai ruiskuja ei tule lähtökohtaisesti takavarikoida, ellei siihen ole erityistä tutkinnallista syytä.⁵⁰ Poliisihallituksen ohjeistus onkin erittäin tärkeä huonossa sosioekonomisessa asemassa olevien huumeriippuvaisten kannalta, jotka käyttävät huumeita päivittäin. Ohjeistuksen tarkoituksena lienee lisätä käyttäjien käyttöturvallisuutta ja hygieniää. Pohdintaa herättää kuitenkin se, vaikuttaako edellä mainittu poliisin virkaintoisuus myös käyttövälineiden takavarikoimiseen. Olisikin tärkeää saada tutkimustietoa Suomen kontekstissa siitä, toteutuuko ohjeistus kaikissa ongelmakäyttäjien kiinnijäämistilanteissa.

Myös suomessa on huomattu poliisin läsnäolon vaikuttavan huonossa sosioekonomisessa olevien käyttäjien käyttöhygieniaan. Medialähteen mukaan ainakin Helsingin Itäkeskuksen päihde- ja mielenterveysongelmaisten päiväkeskuksen työntekijä on havahtunut siihen, että poliisin läsnäolo voi vaikuttaa käyttäjien halukkuuteen tulla vaihtamaan likaisia neuloja puhtaisiin.⁵¹ Toisaalta useissa medialähteissä on myös spekuloitu päiväkeskusten ja poliisin välistä niin kutsuttua herrasmiehsopimusta, jonka mukaan poliisin ei tulisi erikseen päivystää päiväkeskuksen läheisyydessä saadakseen kiinni huumeidenkäyttäjiä.⁵² Medialähteiden perusteella pohdintaa herättää se, että mikäli tällaisia sopimuksia on olemassa, missä kaupungeissa tai niiden osassa ne ovat voimassa. Mikäli mahdolliset sopimukset koskevat vain osaa päiväkeskuksista, sopimuksen ulkopuolella olevissa päiväkeskuksissa kävijät saattavat olla suuremmassa kiinnijäämisvaarassa. Tämä asettaa käyttäjät epätasa-arvoiseen asemaan ja vaarantaa perusoikeuden yhdenvertaisuuteen lain edessä. Näin ollen tämän kaltaisten sopimusten olemassaolosta olisi ehdottoman tärkeää saada luotettavaa tutkimustietoa, sekä viranomaisten tulisi kiinnittää huomiota yhdenvertaisuuden toteutumiseen tällaisten epävirallisten sopimusten ollessa voimassa.

⁴⁹ Cooper et al., 2005 s. 678 sekä Butler et al., 2022, s. 1-2.

⁵⁰ VSK:2018:2 s. 8

⁵¹ Helsingin sanomat, 2019.

⁵² MTV-uutiset, 2018 sekä Helsingin sanomat 2018.

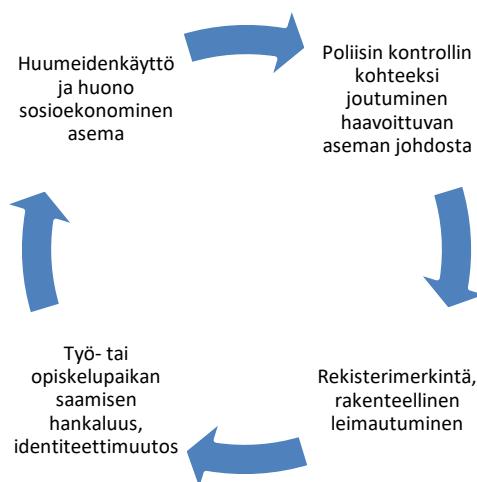
Edellä sanotun perusteella voidaan päätellä, että poliisin kontrollilla voi olla suoria ja näkyviä seurauksia. Poliisi saatetaan auttajan sijasta nähdä kontrollikoneiston toimeenpanijana, jonka vuoksi sitä ei uskalleta hädän hetkellä kutsua apuun. Poliisiin luottamuksen karistessa yliannostuskuolemien riski kasvaa. On myös nähtävissä, että poliisin tehostettu katutason huumevalvonta vaikuttaa etenkin huonommassa sosioekonomisessa asemassa oleviin käyttäjiin, jolla ei ole kotia, tai muuta paikkaa, jossa oleskella tai käyttää huumeita. Tämä herättää pohdintaa Suomen kriminaalipolitiikan ”kaksiraiteisen huume politiikan” kontekstissa. Huumeidenkäytön rangaistavuuden rinnalle on kriminaalipolitiikassa noussut hoitoon ohjaaminen, jonka voidaan päätellä vaikuttavan erityisesti huumeriippuvaisiin, sillä hoitoonohjaus menetelmiä kehitetään ja lisätään jatkuvasti. Kaksiraiteisen huume politiikan tavoitteeksi voidaan päätellä osaltaan huumeiden käyttäjiin liittyvien stereotyyppien poistaminen ja lieventäminen. Siitä huolimatta huumeiden käyttö kuitenkin on edelleen rangaistavaa, ja edellä kerrotun perusteella voidaan päätellä, että rangaistavuudesta eniten kärsivät nimenomaan stigmatisoidut ja stereotyyppioista kärsivät huumeriippuvaiset henkilöt. Kriminaalipolitiikka vaikuttaa viestivän samaan aikaan sekä huumeriippuvuuden asemaa sairautena, että huumeiden käytön paheksuttavuutta ja rangaistavuutta. Huumeidenkäytön laittomuudesta seuraavan poliisin kontrollin pelko altistaa etenkin huonossa sosioekonomisessa asemassa olevat käyttäjät riskialttiille, jopa hengenvaaralliselle huumeidenkäytölle. Tämä on nähdäkseni ristiriidassa haittojen vähentämiseen tähtäävän kriminaalipolitiikan kanssa.

4.2 Rakenteellinen leimautuminen

Poliisin huumekontrollista seuraa myös leimaamisteorian mukaista rakenteellista leimautumista. Rakenteellinen leimautuminen ja identiteetti muutokset voidaan nähdä niin sanottuna epäsuorana vaikutuksena, jotka eivät ole niin näkyviä kuin huumeidenkäytön riskialttiuden lisääntyminen. Siitä huolimatta myös rakenteellisella leimautumisella ja identiteetti muutoksilla voi olla kauas kantoisia ja vakavia seurauksia.

Leimaamisteorian mukaan rekisterimerkinnät voivat johtaa niin sanottuun rakenteelliseen leimaamiseen. Huumeidenkäytöstä kiinnijäämisestä seuraa rekisterimerkintä. Myös huomautustapauksissa, joita ovat esimerkiksi nuoren ensimmäinen huumeidenkäytöstä kiinnijääminen, käyttöririkoksesta tulee merkintä rekisteriin, eli poliisiasian tietojärjestelmään. Merkintä säilyy 5-10 vuotta, ja vaikka jutussa tehtäisiin päätös syyttämättä jättämisestä, merkintä jää rekisteriin. Rekisteritietoja käytetään esimerkiksi silloin kun työntekijästä

tehdään turvallisuusselvitys, tai työntekijä itse työtä tai opiskelupaikkaa hakiessaan joutuu hankkimaan rikostaustaselvityksen.⁵³ Huumeidenkäyttörikosmerkintä rekisterissä voi muodostua esteeksi työ- tai opiskelupaikan saamiselle.⁵⁴ Näin ollen henkilö ei saa mahdollisuutta parantaa sosioekonomista asemaansa, mikäli hän ei yrityksistä huolimatta saa toivomaansa opiskelu- tai työpaikkaa rekisterimerkinnän vuoksi. Tällöin tapahtuu rakenteellista leimautumista: yhteiskunta antaa henkilölle rikollisen leiman. Leimaamisteorian mukaan yhteiskunnan oletukset ja asenteet voivat altistaa identiteetti muutoksille, jolloin henkilö itse alkaa nähdä itsensä rikollisena. Tämä saattaa johtaa huonossa sosioekonomisessa asemassa olevan henkilön rikollisuuden lisääntymiseen. Nähdäkseni tästä voi syntyä kierre, joka kahlitsee huumeidenkäyttäjän huonoon sosioekonomiseen asemaan.

55

4.3 Identiteetti muutokset

Yhteiskunta suhtautuu huonossa sosioekonomisessa asemassa oleviin huumeiden käyttäjiin varauksellisesti.⁵⁶ Vaikka Suomen kaksiraitinen huumauspolitiikka pyrkinee omalta osaltaan vähentämään huumeidenkäyttöön liittyviä stigmoja, huumeidenkäytön kontrollointi poliisin toimesta voi pahentaa tilannetta. Kontrollin kohteeksi joutumisesta voi seurata rikollisen leima, josta voi olla vaikeaa päästä eroon. Leiman myötä huumeidenkäyttäjä saatetaan tuomita rikolliseksi, ja yhteiskunnan ulkopuoliseksi, jolla ei ole pääsyä ”kunnollisten”

⁵³ Nuotio et al., 2023, s. 23.

⁵⁴ Saarikkomäki, 2021, s. 23.

⁵⁵ Kaavio: Fanni Rapala, 2024.

⁵⁶ Nuotio et al., 2023, s. 98-99.

kansalaisten joukkoon.⁵⁷ Huumeidenkäyttäjät itse eivät välttämättä pidä huumeiden käyttöä perusteena leimata ja sulkea ihmistä ulos ”kunnollisten kansalaisten” joukosta. Suomalaisessa haastattelututkimuksessa haastatellut käyttäjät kiistivät kokevansa itsensä millään tavalla rikolliseksi, vaikka yhteiskunta tätä leimaa tarjosikin.⁵⁸

Leimat ja stereotypiat voivat heijastua myös poliisin käytökseen. Aiemmassa ulkomaisessa tutkimuksissa on huomattu, että poliisit asettautuivat niin sanotusti käyttäjän yläpuolelle, erottaen itsensä huumeidenkäyttäjistä. Osa kertoi, että toistuvat kohtaamiset poliisin kanssa olivat muuttaneet kohtelua epäasiallisemmaksi tai henkilökohtaisemmaksi.⁵⁹ Polisilla on myös symbolinen rooli, sillä poliisin käytös informoi yksilöitä heidän sosiaalisesta statuksesta ja hyväksyttävyydestä. Aiemmassa tutkimuksessa on huomattu, että poliisin käytös voi myös vaikuttaa siihen, miten nuori tuntee kuuluvansa yhteisöön ja miten nuori tuntee arvonsa.⁶⁰ Nuoret kertoivat poliisin kohdelleen heitä erilaisina huumeidenkäytön vuoksi. He kokivat, että poliisi ikään kuin eristi itsensä huumeidenkäyttäjistä – poliisit tuntuivat olevan immuuneja huumeiden käytön houkuttavuudelle ja mahdollisuudelle. Nuoret myös kertoivat kokeneensa, että poliisi tuomitsisi ja kohtelisi huonossa ekonomisessa asemassa olevia kodittomia nuoria huumeidenkäyttäjää kovemmin.⁶¹ Vaikka tutkimuksessa käsitellään nuoria huumeidenkäyttäjää, myös he voivat olla lisäksi huonossa sosioekonomisessa asemassa olevia huumeidenkäyttäjää. Nähdäkseni poliisin tutkimuksen tulokset ilmentävät poliisin alakulttuurille tyypillistä eristäytymistä, ja me – muut-ajattelutapaa. Poliisin epäreilu kohtelu voi viestittää huumeidenkäyttäjille, että he ovat yhteisön huonompia jäseniä, jotka eivät ansaitse samanlaista kohtelua kuin yhteiskunnan toivotut jäsenet.⁶²

Tämä herättää pohdintaa poliisin kontrollin ja alakulttuurin vaikutuksesta huumeidenkäyttäjien identiteetti muutoksiin ja sitä kautta mahdollisesti lisääntyvään huumerikollisuutta. Poliisin taipumus epäileväisyyteen ja stereotypioihin voivat vahvistaa jo ennestään voimakkaita stigmoja huonossa sosioekonomisessa asemassa oleviin huumeidenkäyttäjiiin. Myös poliisin tarve näyttää huumeidenkäytöstä kiinnijääneille heidän rikoksen tekonsa seuraukset, voi vahvistaa rikoksesta kiinnijääneen tunnetta siitä, että hän kuuluu ”rikollisiin”. Tämä saattaa johtaa identiteetti muutokseen ja sen kautta yhä

⁵⁷ Nuotio et al., 2023, s. 23.

⁵⁸ Kainulainen et al., 2017, s. 190-194.

⁵⁹ Greer et al., 2022, s. 172.

⁶⁰ Greer et al., 2022, s. 174.

⁶¹ Greer et al., 2022, s. 177-178

⁶² Greer et al., 2022, s. 177-178

välinpitämättömämpään asenteeseen huumeiden käytön laittomuudesta. Näin ollen poliisin kontrolli voi jopa huumeidenkäytön vähentämisen sijasta lisätä huumeidenkäyttöä, etenkin henkilöissä, jotka joutuvat huumeidenkäyttönsä ja huonon sosioekonomisen asemansa vuoksi poliisin huumekontrollin kohteeksi.

Huomiota herätti myös poliisin tuottama ”Pysähdy”-podcast ”päihdeongelmiin voi saada apua”-jakso, jossa puhutaan päihdeiden, eli huumeiden ja alkoholin ongelmakäytöstä. Jaksossa haastatellaan Itä-Uudenmaan poliisilaitoksen poliisia sekä Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry:n päihdeneuvonnan päällikköä koronan vaikutuksista päihdeongelmiin. Poliisi kommentoi huumeita käyttäviä nuoria sanomalla, että yli 95% suomen nuorista on aivan mahtavia, ja vain muutama prosenttia suomen nuorista on huumeidenkäyttäjiä.⁶³ Tämä herättää pohdintaa poliisin suhtautumisesta nuoriin huumeidenkäyttäjiin. Kommentista saa vaikutelman, että huumeidenkäyttäjät niputetaan omaksi ryhmäkseen muista nuorista. Leimaamisteorialle tyypillisesti tässä voidaan huomata huumeidenkäyttäjien kohtelu poikkeavana tai ulkopuolisena ryhmänä. Vaikka podcastissa puhutaan nuorista, leimaaminen voi identiteettimuutosten kautta johtaa siihen, että nuori identifioituu jatkossa rikolliseksi, sillä yhteiskuntakin näkee hänet rikollisena. Tämä saattaa pahimmillaan johtaa huumeriippuvuuteen jonka sen myötä nuori voi ajautua huonoon sosioekonomiseen asemaan.

⁶³ Pysähdy-podcast

5 yhteenveto

5.1 johtopäätökset

Alussa esitetyt tutkimuskysymykset olivat:

1. Onko poliisin huumekontrolli yhdenvertaista eri sosioekonomisessa asemassa olevien henkilöiden kesken?
2. Miten poliisin alakulttuuri vaikuttaa huumekontrolliin?
3. Mitä seurauksia poliisin huumekontrollilla on huonossa sosioekonomisessa asemassa oleviin henkilöihin?

Kuten aiemmin todettu, poliisin rikosoikeudellinen kontrolli kohdistuu epätasa-arvoisesti erilaisessa yhteiskunnallisessa asemassa oleviin huumeidenkäyttäjiin. Rikosoikeudellisen kontrollin voidaan siis todeta olevan epäyhdenvertaista ja jopa syrjivää huonossa sosioekonomisessa asemassa olevien huumeidenkäyttäjien kohdalla, sillä kontrolli kohdistuu lähinnä heihin. He ovat jatkuvasti tekemisissä kontrollikoneiston kanssa huumeidenkäyttönsä, sekä siitä seuraavan oheisrikollisuuden vuoksi.

Poliisin alakulttuuri on vaikuttava tekijä poliisin huumekontrollin taustalla. Huumepoliisin asenteissa korostunut konservatiivisuus ja kyynisyys sekä yhteiskunnan asenteet yleisesti vaikuttavat siihen, keihin kontrollitoimet kohdistuvat. Poliisin alakulttuurista kumpuavat stereotypiat, kyynisyys ja epäileväisyys johtavat siihen, että sekä huonossa sosioekonomisessa asemassa olevat että poliisille ennestään tutut, huumeidenkäyttäjiksi leimatut henkilöt ovat alttiimpia poliisin huumekontrollille. Poliisin kontrollin taustalla voi olla myös poliisin alakulttuurista johtuva tarve osoittaa huumeidenkäyttäjille heidän toimintansa rikollisuus ja lainvastaisuus.

Suorana seurauksena poliisin huume kontrollista nähdään riskialttiimpi huumeidenkäyttö. Tämä vaikuttaa etenkin huonossa sosioekonomisessa asemassa olevien huumeidenkäyttäjien käyttöön. Käyttäjien pelätessä kontrollia ja kiinnijäämistä, he joutuvat käyttämään huumeita piilossa ja kiireessä, jolloin vähäisetkin turvatoimet, kuten aineen puhtauden tarkistus tai aineen lämmittäminen bakteerien poistamiseksi, jäävät välistä. Lisäksi poliisin kontrollista koituva pelko voi johtaa siihen, ettei hätätilanteissa uskalleta hälyttää tai hakea apua, jolloin huumekuoleman riskit kasvavat. Joissain tilanteissa käyttäjä saattaa piiloutua kontrollin

pelossa esimerkiksi hylättyihin rakennuksiin, jolloin mahdollisissa yliannostus tilanteissa häntä ei löydetä, ennen kuin on liian myöhäistä. Nähdäkseni Suomen kaksiraiteinen huume politiikka on tältä osin ristiriitainen – toisaalta halutaan vähentää huumeista johtuvia haittoja, mutta toisaalta halutaan pitää kiinni huumeidenkäytön rangaistavuudesta, jolla vaikuttaa olevan erityisesti symbolinen, huumeidenkäytön tuomittavuutta korostava, vaikutus. Huumeidenkäytön rangaistavuudesta koitua poliisin kontrolli näyttää haittojen vähentämisen sijasta pikemminkin jopa lisäävän niitä. Poliisia kohtaan koetun luottamuksen puute ja siitä seuraava riskialttiimpi huumeidenkäyttö heijastuu suorana seurauksena poliisin huume kontrollista.

Sen sijaan epäsuorana seurauksena poliisin huume kontrollista voidaan nähdä leimaamisteorian mukainen rakenteellinen leimautuminen sekä siitä seuraava identiteetti muutos. Kontrollitoimien kohteeksi joutuminen voi aiheuttaa enemmän leimautumista kuin huumeiden käyttö itsessään, ja jatkuva kontrollin kohteena oleminen voi lisätä leimautumista entisestään sekä lisätä stigmaa, josta on hankalaa päästä eroon. Kontrollin kohteeksi joutuminen on omiaan toiseuttamaan huonossa sosioekonomisessa asemassa olevat henkilöt muista, paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevista ihmisistä, joka voi johtaa leimautumiseen ja identiteetti muutokseen. Huonossa sosioekonomisessa asemassa olevat käyttäjät putoavat yhteiskunnan ulkopuolelle ”muut”-ryhmään. Sen lisäksi huumeiden käytöstä johtuvat rekisterimerkinnät voivat hankaloittaa opiskelu- tai työpaikan saamista tehden heistä huonon sosioekonomisen asemansa vankeja. Vaikka Suomen huume politiikan pyrkimyksenä on vähentää huumeidenkäyttöä, lopputulos saattaa olla huumeidenkäytön lisääntyminen rakenteellisen leimautumisen ja identiteetti muutosten myötä.

Loppukaneettina todettakoon, että huumeidenkäytön dekriminisoinnin ollessa tapetilla, tulisi keskustelussa kiinnittää huomiota myös siihen, miten Suomen kriminaalipolitiikan valitsema kaksiraiteinen huumeainepolitiikka toteutuu nykyisessä yhteiskunnassa. Huomiota tulisi kiinnittää erityisesti poliisin huume kontrollin kohdistumiseen, ja sen epäyhdenvertaisuudesta koituihin seurauksiin.

5.2 Jatkotutkimus

Kuten aiemmin tutkielmassa käynyt ilmi, poliisin kontrolli keskittyy lähinnä huonossa sosioekonomisessa asemassa oleviin käyttäjiin. Näin ollen tutkimusaukko paikantuu

paremmassa sosioekonomisessa asemassa oleviin huumeidenkäyttäjiin, jotka eivät istu stereotyyppiseen huumeidenkäyttäjän leimaan. Heihin kohdistuvaa kontrollia ei ole tutkittu tarpeeksi. Tutkimuskysymykset olisivat seuraavat:

1. Kohtaavatko huumeiden eliitti- ja viihdekäyttäjät poliisin valvontaa?
2. Miten eliitti- ja viihdekäyttäjät kokevat yleisesti huumekontrollin tai sen puutteen?
 - a. Aiheuttavatko kontrollitoimet eliitti- ja viihdekäyttäjissä leimautumista?

Tutkimusmenetelmä olisi empiirinen tutkimus, jonka aineisto koostuisi kyselystä sekä strukturoiduista teemahaastatteluista. Rekrytoisimme haastateltavia jakamalla kyselyn QR-koodia työpaikoilla ja yökerhoissa, minkä lisäksi pyytäisimme vapaaehtoisia osallistumaan haastatteluihin, joiden tuloksia käsiteltäisiin tutkimuksessa anonymisti.

Kyselyssä kysyttäisi esimerkiksi, mitä huumeita käytät ja kuinka usein sekä sitä, oletko joutunut poliisin huumekontrollin kohteeksi (kyllä/ei). Kyselyn avulla saisimme kvantitatiivista dataa huumeiden viihdekäytön yleisyydestä sekä kontrollin kohteeksi joutumisen yleisyydestä. Kyselyn loppuun laittaisimme ohjeet, joiden avulla voi halutessaan osallistua laajempaan haastatteluun aiheesta. Haastatteluja käsiteltäessä ne anonymisoidaan täysin ja tarvittaessa muokataan niin, ettei henkilöiden identiteetti ole pääteltävissä. Kysely toteutetaan täysin anonymisti, eikä lomakkeisiin tallenneta henkilötietoja. Haastatteluissa kysyttäisi esimerkiksi sitä, miten henkilö on kokenut mahdollinen poliisin kontrollin kohteeksi joutumisen. Haastatteluja analysoitaisi tutkimuksessa kvalitatiivisesti, liittyen esimerkiksi ihmisten subjektiivisiin kokemuksiin mahdollisesta leimautumisesta sekä suhtautumisesta huumekontrolliin.

Haasteena tutkimuksessa voi olla aiheen arkaluontoisuus ja se, etteivät ihmiset välttämättä ole halukkaita avoimesti kertomaan kokemuksistaan seuraamusten pelon vuoksi. Myös kyselyyn vastaamisesta saatetaan pidättäytyä aiheen arkaluontoisuuden vuoksi. Korostaisimme esitteissä vastaamisen vapaaehtoisuutta ja anonymisyyttä. Haastatteluja toteutettaessa tulee kiinnittää huomiota haastateltavien kunnioittamiseen sekä siihen, ettei kysymyksissä tai haastattelutilanteessa yleisesti tuoda esiin ennakkoluuloja tai leimaavaa kieltä. Mikäli haastatteluissa tietoomme tulisi esimerkiksi törkeä huumausainerikos, olisimme ilmoitusvelvollisia poliisille. Tutkimuksesta saataisiin arvokasta tietoa nykyisten tutkimusten valossa kontrollin ulkopuolelle pääosin jäävistä käyttäjäryhmistä.

